

שאלות ותשובות לסיכום מסכת תענית

פרק ראשון; דפים ב – ג

א. מאימתי מזכירים גבורות גשמים בתפילה?

ב. עד מתי מזכירים?

א. מאימתי מזכירים גבורות גשמים –

רבי אליעזר אומר: מיום טוב הראשון של חג. ופירש רבי אבהו דבריו, וכן שנו בברייתא: מתפילת שחרית של יו"ט ראשון [שאז תחילת זמן נטילת לולב המרצה על המים ואי אפשר לו ולמיניו בלא מים].

רבי יהושע אומר: מיו"ט האחרון של חג.

משמע מפרש"י (ד"ה הי רבי יהושע) דהיינו מתפילת שחרית של שמיני עצרת. ויש מפרשים מליל שמיני עצרת (גבורת א"י).

ובברייתא אומר רבי יהושע: משעת הנחת הלולב. (מפשוט דברי רש"י כאן משמע: משביעי של חג. והתוס' מפרשים ממוצאי שביעי. וכן כתבו כמה מפרשים בדעת רש"י. ויש חולקים) – לפי שהגשמים בחג סימן קללה.

רבי יהודה אומר [משום רבי יהושע בן בתירא. כן פירש רב נחמן בר יצחק]: העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג; האחרון (- המתפלל מוסף) מזכיר, הראשון (- תפילת שחרית) אינו מזכיר. (מבואר בירושלמי, לפי שבליל יו"ט אין כל העם בבית הכנסת, ואם יזכירו בשחרית יסברו העם שמזכירים בערבית. טעם נוסף: כדי שיצאו המועדות בטל, שהטל סימן יפה לעולם. ובמדרש אגדה אמרו (מובא בבעה"מ ועוד): לפי שאין דעתו של אדם מתישבת עליו אלא בתפלת מוסף.

רבי יהודה בן בתירא אומר: בשני בחג הוא מזכיר (שלשיתו ביום זה מתחילים לנסך המים).

רבי עקיבא אומר: בששי בחג (שזהו זמן ניסוך המים לשיטתו).

א. ישנה דעה נוספת שאין מזכירים גשם [בבבל, או בארץ ישראל בזמן שהיו עולי רגלים] אלא

בשבעה במרחשון, כשמתחילים לשאול על הגשמים (רבי יוחנן להלן ד: כפרש"י. אבל התוס' שם פרשו לענין שאילה).

ב. הלכה כרבי יהודה. יש נוהגים שהצבור פוסק מלהזכיר במוסף [לאחר הכרות הש"ץ], ויש

נוהגים שרק שליח הצבור פוסק או אבל הקהל פוסק רק במנחה (ע' או"ח קיד, א ג).

ב. עד מתי מזכירים על הגשמים; –

לדברי רבי אליעזר (בברייתא), אם בא להזכיר כל השנה כולה – מזכיר. (ואולם מיו"ט הראשון של חג – חובה, שצריך לרצות לפני שאלה. תוס' ור"ן). רבי אומר (וכן סובר רבי יהושע): אומר אני, משעה שמפסיק לשאול מפסיק להזכיר, בפסח. ורבי יהודה פירש במשנה, העובר לפני התיבה ביו"ט ראשון של פסח, שחרית – מזכיר, והעובר במוסף – אינו מזכיר.

א. מלשון רש"י (להלן ד: ד"ה להפסקה איתמר) משמע שלרבי יוחנן (וכנראה זוהי שיטת רבי) פוסק מלהזכיר כבר מערב הפסח. וע"ע.

ב. הרא"ש (בתשובה ד,י) נקט שארצות שצריכים לגשם לאחר הפסח – מזכירים אף לאחר הפסח, כגון בארצות אשכנז – מזכירים עד עצרת. ואולם שאר הפוסקים אין נוקטים כן להלכה. וע"ע בסמוך לענין דיעבד אם הזכיר גשם לאחר הפסח באותם ארצות.

ב. מהו המקור לניסוך המים בחג? מתי היו מנסכים? ומה הדין כשניסך בלילה?

אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בין חורתן: ניסוך המים (כל שבעה) הלכה למשה מסיני. רבי יהודה אומר: כל שמונה היה מנסך.

ישנם תנאים הסוברים שניסוך המים דאורייתא ולא מהלכה (כבזבחים קי); רבי יהודה בן בתירא דרש ניסוך המים מיתור אותיות 'מים' שביום השני (ונסכיהם) הששי (ונסכיה) והשביעי (כמשפטם). ולדבריו אין מנסכים אלא מיום שני של חג שבו אמור מדרש הניסוך (כ"פ רש"י. ואפשר שכן סובר רבי אבהו. עפ"י תוס'). ולרבי עקיבא, מיום שישו היו מנסכים (שנאמר בו ונסכיה – שני ניסוכים, יין ומים).

יש אומרים [דלא כרש"י וכמשמעות התוס' כאן], שאף לרבי עקיבא ורבי יהודה בן בתירא ניסוך המים נוהג כל שבעה (ע' שפ"א וח"ב, וכתבו שכן משמע בתוס' מו"ק ג:). ומפשטות דברי הוזהר (פינחס רנז). נראה שמנסכים רק בשני בששי ובשביעי. ואפשר שהכוונה שם לרמז בעלמא (ע' מאור ישראל).

אימתי מנסכים – עם תמיד של שחר ולא בין הערבים (יומא כו. ויש אומרים שלפי דעת תנאים אחת ניסוך המים בא עם תמיד של בין הערבים. עתורא"ש יומא לד:).

יש מהראשונים שכתבו על פי סוגיתנו, שאם ניסך בלילה – כשר. (רמב"ם תמידין ומוספין י,ז, ועוד). ומהתוס' משמע שרשאי אף לכתחילה (וכע"ז ד' הרמב"ן). וע' חזו"א קכו,כ. ויש חולקים וסוברים שאין ניסוך אלא ביום [אלא שמילוי המים מתחיל מבליילה] (עריטב"א סוכה מט: מהראב"ד).

דף ג

ג. א. מה דינה של הזכרת טל רוח ועבים בתפילה, לכתחילה ובדיעבד?

ב. מה דינו של המזכיר גשם בתפילתו בימות החמה, ושל מי שלא הזכיר בימות הגשמים?

א. טל ורוחות ועבים, לא חייבו חכמים להזכירם, ואם בא להזכיר – מזכיר. מה טעם – אמר רבי חנינא: לפי שאין נעצרים. הלכך אמר בימות החמה 'משיב הרוח' אין מחזירים אותו. לא אמר 'משיב הרוח' בימות הגשמים – אין מחזירים אותו. ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח (שלא תנשב) ומפריח הטל (שלא ירד) – אין מחזירים אותו.

כתבו התוס' בשם הר"ם עפ"י משמעות הגמרא, שלכתחילה אין לומר 'משיב הרוח' בימות החמה, אבל לענין הזכרת טל הביאו מהר"י לאמרו אף בימות החמה, כדי שאם יהא מסופק בימות הגשמים אם הזכיר גשם אם לאו, לא יצטרך לחזור מאחר ורגיל להזכיר טל.

עתה המנהג הוא שבימות הגשמים מזכירים רוח ושואלים טל. ובימות החמה אין מזכירים ולא שואלים רוח, ולענין הטל יש המזכירים אותו ויש שאין מזכירים. ועבים לעולם אינם נזכרים (ע' בר"ן טעם לכל החילוקים הללו).